

SERIA NOWA
NEW SERIES

TOM XIII
VOLUME XIII

ROK 2024
YEAR 2024

ROZPRAWY
MUZEUM NARODOWEGO W KRAKOWIE
PAPERS
OF THE NATIONAL MUSEUM IN KRAKOW

Komitet Naukowy / Scientific Committee: prof. dr hab. Andrzej Betlej – Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii Sztuki / Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki, Kraków; Dr. Phil. Robert Born – Bundesinstitut für Kultur und Geschichte des östlichen Europa, Oldenburg; doc. Mgr. Katarína Kolbiarz Chmelinová, PhD. – Univerzita Komenského, Bratislava / Slovenská národná galéria, Bratislava; prof. dr hab. Krzysztof Stopka – Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii, Kraków; dr hab. Wojciech Suchocki, prof. UAM – Uniwersytet Adama Mickiewicza, Instytut Historii Sztuki, Poznań (*emeritus*); prof. dr hab. Joachim Śliwa – Uniwersytet Jagielloński, Instytut Archeologii, Kraków (*emeritus*); Dr. Phil. Gyöngyi Török – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest (*emerita*); prof. dr hab. Jacek Tylicki – Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Katedra Historii Sztuki i Kultury, Toruń; prof. dr hab. Marek Walczak – Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii Sztuki, Kraków; prof. dr hab. Antoni Ziemia – Uniwersytet Warszawski, Instytut Historii Sztuki

Recenzenci tomu / Reviewed by: prof. dr hab. Tomasz F. de Rosset – Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń
prof. dr hab. Lechosław Lameński – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Redakcja / Editorial Board: dr Katarzyna Płonka-Batus (redaktor naczelny) – Muzeum Narodowe w Krakowie / Uniwersytet Gdański
dr Magdalena Ludera (redaktor naczelny) – Muzeum Narodowe w Krakowie

Redaktor prowadzący / Commissioning Editor: Tomasz Pasteczka

Redakcja językowa / Text Editing: Aleksandra Majchrzak

Korekta / Proofreading: Magdalena Matyja-Pietrzyk / Marta Herudzińska-Oświecimska

Projekt graficzny / Graphic Design: Studio Kozak

Skład / DTP: Wojciech Skrzypiec / Attyka

Druk / Printed by: Drukarnia Skleniarz

ISSN 1508-4302

© Muzeum Narodowe w Krakowie, 2024

Tom XIII nowej serii *Rozpraw Muzeum Narodowego w Krakowie*, który mamy przyjemność oddać w ręce Czytelników, ukazuje się po kilkuletniej przerwie i zmianie składu redakcji, w roku jubileuszowym, gdy nasze Muzeum obchodzi 145-lecie istnienia. Niniejszy wolumin jest szczególnie nie tylko z tego powodu. Po raz pierwszy na łamach czasopisma prezentujemy bowiem materiały pokonferencyjne (obok artykułów konserwatorskich i sekcji *In memoriam*).

Sześć rozpraw stanowi pokłosie referatów przedstawionych podczas sesji naukowej pod tytułem *Czartoryscy i sztuka w dobie nowoczesności*, która została zorganizowana przez Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK) i Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (IHS UJ) w dniach 19 i 20 września 2019 roku. Konferencja stała się okazją do refleksji nad postawami Czartoryskich wobec sztuki, jak również podejmowanymi przez nich inicjatywami w zakresie nowoczesnego mecenatu naukowo-artystycznego, dokumentacji, a także popularyzacji własnej kolekcji w okresie od około 1800 roku do czasów międzywojnia. Jej pomysłodawcą był dr hab. Mikołaj Getka-Kenig, prof. PAN, a wśród pozostałych członków Komitetu Naukowego z ramienia IHS UJ znaleźli się prof. dr hab. Andrzej Betlej oraz prof. dr hab. Marek Walczak, zaś MNK reprezentowali dr Katarzyna Płonka-Bałus, Kurator Muzeum Książąt Czartoryskich, oraz dr hab. Janusz Pezda, prof. UJ, kustosz Biblioteki Książąt Czartoryskich. Swoją obecnością w Komitecie Naukowym zaszczylicili nas dr Barbara Czartoryska, przewodnicząca Rodzinnego Związku Czartoryskich herbu Pogoń Litewska, oraz świętej pamięci Stanisław Czartoryski († 2021), działacz polskiej dyplomacji. Funkcję sekretarza piastowała dr Natalia Koziara-Ochęduszo, wówczas pracująca w Muzeum Książąt Czartoryskich.

Niniejszy tom *Rozpraw MNK* otwierają rozważania dr hab. Michała Mencfela, prof. UAM dotyczące pamiętkowego charakteru kolekcji Izabeli Czartoryskiej. Autor, przywołując XIX-wieczne teksty, m.in. Konstancji Biernackiej, Samuela Bogumiła Lindego, Ludwika Dębickiego i Lucjana Siemieńskiego, zastanawia się nad interpretacją pamiętki na przełomie XVIII i XIX wieku. Przedstawia podejmowane przez Czartoryską strategie narracyjne, które miały wydobyc pierwotny kontekst puławskich pamiętek. Czartoryska posługiwała się emocjonalnym językiem nostalgii, sakralizując i teatralizując wizytę w Świątyni Sybilli. Odwiedzający uczestniczyli w rodzaju rytuału, dzięki któremu oglądane zbiory nie tylko „obchodziły samą właścicielkę” (parafrazując zapis źródłowy), ale też zyskiwały rangę symboli, dających widzom poczucie jedności i przynależności.

Przemiany w funkcjonowaniu Muzeum Książąt Czartoryskich w XIX i pierwszych dekadach XX wieku na polu opracowania naukowego, dokumentacji oraz promocji zbiorów (w tym za sprawą zagranicznych wystaw) dobrze przedstawiają cztery kolejne teksty. Jak unaocznia artykuł dr Kamili Kłudkiewicz, dotyczący powstawania francuskich katalogów zbiorów gołuchowskich, coraz powszechniejsza w XIX wieku stawała się praktyka zatrudniania najwyższej klasy specjalistów (Jeana de Witte, Wilhelma Froehnera czy Émile'a Moliniera) do naukowego opracowania prywatnych kolekcji sztuki w formie ekskluzywnych serii wydawniczych. Albumy, ilustrowane francuskimi rycinami, przekazywano do eksperckich bibliotek i stowarzyszeń, dzięki czemu zbiory Czartoryskich mogły być włączane w obieg naukowy. Znaczenie fotografii w procesie kształtowania nowoczesnej dokumentacji i upowszechniania zbiorów Czartoryskich

ilustrują badania działających w tandemie Anny Bednarek i dr Wojciecha Walanusa. W ślad za pionierami zatrudniającymi fotografów już w latach 40. i 50. XIX wieku (kolekcjonerem Alexandrem von Minutolim czy londyńskimi British Museum i South Kensington Museum) Czartoryscy rozpoczęli najpierw incydentalną, a potem regularną współpracę z fotografami, w tym takimi sławami jak Adolphe Braun (który utrwalił *Portret młodzieńca Rafaela czy Damę z gronostajem* Leonarda da Vinci) czy przede wszystkim Ignacy Krieger. Jedną z pierwszych szeroko zakrojonych akcji fotograficznego dokumentowania kolekcji Czartoryskich zorganizowano na potrzeby wystawy światowej w pałacu Trocadéro (1878), na której prezentowane były m.in. perskie kobierce o wyjątkowej klasie artystycznej. Rekonstrukcję początków nazywania ich polskimi oraz przyczyn tego zjawiska szukała dr Beata Biedrońska-Słota, badając okoliczności przygotowań Czartoryskich do tej ekspozycji oraz jej odbiór w prasie krajowej i zagranicznej. Z kolei komunikat dr Agnieszki Widackiej-Bisagi daje wyobrażenie o całokształcie działalności Muzeum Książąt Czartoryskich w okresie krakowskim (po 1876), zwłaszcza za dyrektury Mariana Sokołowskiego, Stanisława Smolki, Józefa Kallenbacha i Mariana Kukiela. Autorka przedstawia wstępne wyniki kwerend archiwalnych w Bibliotece Książąt Czartoryskich, z których wyłania się obraz „codziennych zmagają zarządu i muzealników o uzyskanie pozycji liczącej się w Polsce i na świecie placówki muzealno-badawczej”.

Uczestnictwo Czartoryskich w życiu artystycznym nie ograniczało się do kolekcjonerstwa i udostępniania zbiorów, o czym przekonują dwa ostatnie teksty. Artykuł dr. Pawła Ignaczaka porusza problem funkcji nadawanych nieprofesjonalnej twórczości u schyłku XVIII i w pierwszej połowie XIX wieku. Podejście Adama Kazimierza, Izabeli i Adama Jerzego Czartoryskich do praktykowanego przez nich amatorskiego rysownictwa odzwierciedlało zarówno francuski, jak i brytyjski model rozumowania. Rysowania nie uważano wyłącznie za sposób spędzenia wolnego czasu, ale uczyniono go ważnym elementem wychowania młodzieży, narzędziem zdobywania wiedzy ogólnej (np. w zakresie ogrodnictwa), a nawet wyznacznikiem statusu społecznego. Amatorską twórczością często zajmowały się bowiem elity społeczne, finansowe i intelektualne. Organizowane przez Czartoryską sesje rysowania wydają się strategią osiągnięcia sukcesu towarzyskiego.

Zagadnieniem budowania prestiżu artysty za pomocą związanych z Czartoryskimi wątków anegdotycznych w XIX-wiecznym piśmiennictwie biograficznym (m.in. Stanisława Morawskiego, Wincentego Smokowskiego, Edwarda Rastawieckiego, a nawet Władysława Łuszczkiewicza) zajęła się Paulina Górka. Rozważania Autorki ogniskują się wokół postaci malarza Aleksandra Orłowskiego, w którego biografiach powtarza się archetyp uzdolnionego dziecka o samorodnym talencie, „odkrytym” w domu zajezdnym w Siedlcach przez możnych mecenasów Czartoryskich.

Dopełnienie materiałów pokonferencyjnych skupiających się na dawnych dokonaniach muzealników stanowią dwa artykuły konserwatorskie dr Zofii Maniakowskiej-Jazownik, koncentrujące się na wyzwaniach, przed którymi staje współczesne muzeum. Teksty, oparte na fragmentach rozprawy doktorskiej Autorki (2021), dotyczą zgromadzonych w MNK miniatur wykonanych technikami naszkliwnymi. Autorka przybliży problemy natury terminologicznej i w zakresie systematyki technik naszkliwnych, przywołuje przykłady tego typu dzieł z naszych zbiorów, a także analizuje szczególnie niebezpieczne dla miniatur zjawisko korozji szkła (tzw. *weeping glass*), starając się wypracować model ochrony przed zniszczeniami.

Tom zamyka tekst wspomnieniowy dr Katarzyny Płonki-Batus o prof. dr hab. Barbarze Miodońskiej (1933–2023) – znakomitej badaczce, Autorce pionierskiej syntezy iluminatorstwa małopolskiego i wieletoletniej pracownicy naszego muzeum.

Życzymy satysfakcjonującej lektury.